

3. Õiglane kohtumenetlus kriminaalasjades

3.1. Sissejuhatavad märkused

Eestis on süüteod jagatud raskusastmest lähtudes kuritegudeks ja väärtegudeks (KarS § 3). Karistusvõimu teostatakse kriminaal- ja väärteomenetluse teel. Riigile on selle tuumikülesande täitmiseks loodud kõige avaramad tõendusteabe kogumise võimalused¹ ja lubatav on põhiõiguste ulatuslik piiramine². Näiteks on lubatud vabaduse võtmine kahtlustatavana kinnipidamisel ja vahistamisel, liikumisvabadust piirav elukohast lahkumise keeld, kodu puutumatus läbiotsimisel ja sõnumisaladus salajasel pealtkuulamisel. Kuigi õiglase menetluse nõue laieneb põhimõtteliselt ka väärteoasja kohtulikule arutamisele³, keskendun järgnevas ülevaates kriminaalmenetlusele.

Kriminaalmenetluse alustamisel kehtib Eestis kohustuslikkuse põhimõte (KrMS § 6), s.t kuriteo kahtlust peab uurima isegi juhul, kui veel ei ole konkreetset kahtlustatavat. Menetluse alustamise lävend on madal.⁴ Sellega tagatakse karistusõiguse normide elluviimine ning välistatakse valikuline ja meelevaldne kohaldamine.⁵

Riigil on ühest küljest kohustus kaitsta kannatanuid ja reageerida kuritegudele, teisest küljest peab aga inimesel olema õigus ennast süüdistuse vastu aktiivselt kaitsta. Samaväärselt kuriteo asjaolude selgitamisega peavad menetlejad hoolitsema selle eest, et süüdistatav⁶, ent ka teised menetlusse kaasatud isikud (nt kannatanu, tunnistaja) ei tunneks ennast mitte pelgalt objektina, vaid iseseisvate õigustega subjektina (KrMS § 8).

Põhiseaduses (põhiseaduse §-d 22–23) ja rahvusvahelistes õigusnormides on nähtud ette kriminaalmenetluse õiglase kohtumenetluse erigarantii. Eelkõige leiab sellised spetsiifilised menetlusõigused ja -põhimõtted EIÕK artikli 6 lõigetest 2 ja 3 ning põhiõiguste harta artiklist 48 (süütuse presumptsioon ja kaitseõigus).⁷

Süüdistatava õigused kriminaalmenetluses võib omakorda jagada osavõtuõigusteks (õigus olla ära kuulatud, osaleda tõendite uurimises) ja kaitseõigusteks (kitsamas mõttes).⁸ Vaieldamatult on kaitseõigus õiglase kriminaalmenetluse üks põhielement, kuna riigiga vastamisi seistes tuleb inimesele tema õiguste kaitseks, kuritarvituste ärahoidmiseks ja poolte tasakaaluks luua tõhus võimalus süüdistuse ümberlükkamiseks. Selle tasakaalu tagavad nii menetluslikud õigused kui ka muud menetlus- ja tõendamisreeglid. EIÕK artikli 6 lõikes 3 loetletud kaitseõiguse aspektid hõlmavad kriminaalmenetluse tüüpolukordi ja on seega miinimum, mida järgides on kogu kriminaalmenetluse õiglus saavutatav.⁹

EIÕK artikli 6 lõike 3 punktis e on eraldi nimetatud süüdistatava õigus kasutada tasuta tõlgi abi juhul, kui ta ei mõista või ei räägi kohtus kasutatavat keelt. Euroopa Liidu õiguses on õiglase kohtumenetluse tagamiseks lepitud kokku ühtsed põhimõtted, mis hõlmavad oluliste menetlusdokumentide tõlkimist, suulist tõlget, suhtlust süüdistatava ja tema õigusnõustaja vahel ning teavitamist menetlusõigustest, lisaks asjakohast abi kuulmis- või kõnehäiretega inimestele.¹⁰ Vajadus ühtsete reeglite järele on äärmiselt praktiline, kui arvestada inimeste vaba liikumise põhimõtet, sest üha vabamalt ületab riigipiire ka kuritegevus. Süüdistatava õigus tõlkele loob võimaluse tema tegelikuks osavõtuks kriminaalmenetlusest. Õiguspoolest kehtib see järeldus sama hästi ka teiste kohtumenetluste osaliste kohta.

Mitte iga tõlkekohustuse väikseimgi rikkumine ei muuda menetlust tervikuna ebaõiglaseks, sest üldjuhul saab tõlgi puudumise kohtueelses menetluses heastada kohtumenetluses.¹¹ Toimub aga kohtulik arutamine keeles, mida süüdistatav ei valda, ja tõlki pole kaasatud, on alati tegu menetlusõiguse olulise rikkumisega, mis toob kaasa tehtud kohtuotsuse tühistamise (KrMS § 339 lg 1 p 9). Kui kohus saadab süüdistatavale kohtuotsuse tõlke tema emakeelde pärast edasikaebetähtaja möödumist, võib see olla käsitatav mõjuva põhjusena tähtaja ennistamisel. Tõlke viibimine tõenäoliselt küll raskendab, aga ei välista kaitsja võimalust selgitada süüdistatavale otsuse sisu, mistõttu kaitsja nõuetekohase kaebuse korral ei riku kohtuotsuse tõlke viibimine kaitseõigust sedavõrd, et muudaks menetluse ebaausaks.¹²

Selle peatüki alguses viitasin sissejuhatavalt seadusemuudatusele, millega loetakse ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõtte eiramine kriminaalmenetluses oluliseks rikkumiseks (KrMS § 339 lg 1 p 12). Mida seadusandja selle põhimõtte all täpsemalt mõtleb, see seletuskirjast ei selgu.¹³ Küllap peeti piisavaks Eestis juba

omaksvõetud ja juurdunud arusaamu, aga ka Euroopa Inimõiguste Kohtu käsitluste kaasusepõhist lähenemist ja dünaamilist arengut. Samal ajal on osa õiglase kriminaalmenetluse aspekte oluliste menetlusõiguse rikkumistena juba teistes alapunktides nimetatud (nt kaitsja puudumine, ebaseaduslik kohtukoosseis, põhjendusteta kohtuotsus).

Erialakirjanduses on seda täiendust selgitatud kui selge õigusliku aluse loomist, et reageerida EIÕK artikli 6 rikkumistele juba ennetavalt.¹⁴ Kohtupraktikas on loetud selliseks rikkumiseks näiteks maakohtu otsusele esitatud kaebuse läbivaatamine kirjalikult, ehkki süüdistatav taotles suulist menetlust¹⁵, olulise tunnistaja kohtuistungile kutsumata jätmine¹⁶ ja olukord, kus pool saab kriminaalasja läbivaatava kohtu koosseisu teada alles otsuse tegemise järel¹⁷. Samuti võib kriminaalmenetlus olla vastuolus ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõttega siis, kui paljud esmapilgul vähemolulised menetlusreeglite rikkumised n-ö kuhjuvad.¹⁸

Laiemas plaanis tuleb kriminaalmenetluse reeglite loomisel ja rakendamisel arvestada ka muid põhimõtteid. Nende seas on näiteks piinamise keeld (põhiseaduse § 18, EIÕK art 3, harta art 4), õigus vabadusele ja isikupuutumatusel (põhiseaduse §-d 20–21, EIÕK art 5, harta art 6), kuritegude ja karistuste seaduslikkuse põhimõte (põhiseaduse § 23, EIÕK art 7, harta art 49) ning mitmekordse karistamise keeld (põhiseaduse § 23, EIÕK protokoll nr 7 art 4, harta art 50).

Üldtunnustatud on põhimõte, et keelatud on koguda tõendeid inimest piinates või tema kallal muud vägivalda kasutades või inimväärikust alandaval viisil (ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase [konventsiooni](#) art 15, KrMS § 64 lg 1). Selliselt saadud tõendi kasutamine on vastuolus õiglase kohtumenetluse põhimõttega sõltumata sellest, kas kogutud on ka teisi inimest süüstavaid tõendeid.¹⁹ Sama kehtib juhul, kui väärkohtleja ei ole mitte menetleja, vaid eraisik (nt kuritegeliku rühmituse liikmete „ülekuulamise“ lindistus, mis osutab narkokuriteo toime pannud inimesele).²⁰

Muude rikkumiste (mõne menetlusõiguse tagamata jätmine või menetlusõigust rikkudes saadud tõend) puhul hinnatakse Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas menetluse õiglust tervikuna. Tõendi lubatavuse reeglid tuleb igal riigil luua seaduse ja kohtupraktika kaudu ise. Näiteks mistahes eksimusele jälitustoimingutega tõendite kogumisel järgneb Eestis selliselt saadud teabe kasutamise keeld (KrMS § 1261 lg 4), muudel juhtudel tuleb hinnata rikkumise olulisust.²¹

Üldistatult võib öelda, et õiglase kohtumenetluse eesmärk kriminaalasjades on kaitsta inimest õigustamatu süüdimõistmise eest ja ebaõiglane on menetlus, millega kaasneb suur risk, et süüdimõistmine on ekslik. Alusetu süüdimõistmine on õigusriigis vastuvõetamatu. Seetõttu on õiglase kriminaalmenetluse keskpunktis süüdistatava õigused.[22](#)

Süüdistatava õiguste eelistamine ei tähenda siiski seda, et kannatanute, aga ka tunnistajate ja teiste kriminaalmenetlusega kokkupuutavate inimeste huve ei pea üldse arvestama. Õiglase kohtumenetluse põhimõte laieneb muu hulgas kuriteoohvrile, kes esitab kriminaalmenetluses kahjuhüvitise nõude. Samuti tuleneb inimõiguste konventsioonist riigi kohustus kaitsta kannatanute eraelu, kehalist puutumatust, seksuaalset enesemääramist, vara jmt sõltuvalt rikkumise raskusest tegude tunnistamisega kuriteoks (riigi positiivne kaitsekohustus).[23](#) Kuriteoohvrite direktiivis[24](#) on nähtud ette kuriteos kannatanute õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded Euroopa Liidus.[25](#)

Asjakohased täiendused sisalduvad menetlusseadustikus. Nende seas on kannatanu õiguste selgitamise kohustus (KrMS § 8 p 7), õigus tõlkele (§ 10 lg-d 2 ja 61) ning füüsilisest isikust kannatanu individuaalsete kaitsevajaduste hindamine (§ 372). Inimkaubanduse ohvritele ja seksuaalselt väärkoheldud lastele tuleb tagada ka muudest õigusaktidest tulenevad lisakaitsemeetmed.

3.2. Süütuse presumptsioon

Süütuse presumptsioon on kriminaalmenetluse vanimaid ja kesksemaid põhimõtteid. Kui õiglase kohtumenetluse põhimõte on õigusriigi üks tugisammastest, siis süütuse presumptsioon on õiglase kriminaalmenetluse põhitagatis. Seda tunnustatakse kõigis asjakohastes inimõiguste dokumentides (ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni art 11, ICCPR-i art 14 lg 2, EIÕK art 6 lg 2, harta art 48 lg 1). Põhiseaduse § 22 lõikes 1 on öeldud, et kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Kuigi süütuse presumptsioon on mõistena üldtuntud, vajavad selle sisu ja paljud küljed ikka veel lahtimõtestamist. Nimelt ei ole süütuse presumptsioon mitte üksnes menetluslik tagatis, vaid ka keeld sildistada, kaitstes sel viisil inimese mainet.[26](#)

Eelkõige peab süütuse presumptsiooni arvestama riik (menetlejad). Tegu on lähtepunktiga, mis osutab sellele, kuidas tuleb kohelda isikut, keda pole (veel) süüdi mõistetud ja kelle puhul on võimalus, et teda põhjusel või teisel süüdi ei mõistetagi

(nt ei ole ta kuritegu toime pannud, süüdimõistmiseks ei ole piisavalt tõendeid, saabub kuriteo aegumistähtaeg).[27](#) Teisisõnu tuleb kogu kriminaalmenetluse kestel hoiduda kahtlustatava ja süüdistatava ametlikult, s.o riigi nimel kuriteo toime pannud isikuks nimetamisest ning vältida hoiakut „Kõik on niigi selge“[28](#) . Hoolikas sõnastus on tähtis nii avalikkuse ees esinemisel kui ka menetlusedokumentides[29](#) , sest riigi autoriteedi tõttu on ametlikult jagataval teabel avalikkuse silmis suurem tõeväärtus[30](#) .

Näiteks kaebas altkäemaksu võtmises süüdistatav kohtunik, et tema õigusi rikkus prokuratuuri pressiteade süüdistusakti kohtusse saatmise kohta ja ajakirjandusele sellekohase avalduse tegemine. Euroopa Inimõiguste Kohus tõdes, et kuigi pressiteate sõnastus oleks võinud olla läbimõeldum, ei jätnud pressiteade tervikuna muljet, et kaebajat käsitleti süüdiolevana enne lõplikku kohtuotsust. Sõltuvalt asjaoludest võib vaenulik meediakampaania õiglast kohtumenetlust kahjustada, kuid kõnealuses meediakajastuses ei mindud siiski kaugemale vajadusest teavitada avalikkust tõsisest süüdistustest kohtuniku vastu ja kriminaalmenetluse seisust.[31](#)

Teine näide puudutab süütuse presumptsiooni seda külge, mille eesmärk on kaitsta õigeks mõistetut või inimest, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud, selle eest, et riik ei kohtleks teda nii, nagu ta oleks kuriteos tegelikult süüdi. Menetlus kindlustuspettuse (lavastatud liiklusõnnetus) süüdistuses lõpetati puudutatud inimese nõusolekul tema suhtes otstarbekusest (KrMS § 202: kui avalik menetlushuvi puudub ja isiku süü ei ole suur). Seejärel taotles kaebaja tsiviilkorras kindlustushüvitist, esitades ainsa tõendina selle kohta, et ta ei osalenud pettuses, kriminaalmenetluse lõpetamise määruse. Euroopa Inimõiguste Kohus tõdes, et tsiviilasja lahendanud kohtute põhjendused ei viidanud kaebajale kui süüdimõistetud isikule – kohtud olid järginud seaduse sõnastust ja Riigikohtu tõlgendust, mille järgi ei võrdu otstarbekusest menetluse lõpetamine õigeksmõistmisega[32](#) – ning ringkonnakohtu otsus ei jätnud üles kahtlust, et kaebaja nõue oli jäetud rahuldamata sellepärast, et ta ei olnud täitnud oma tõendamiskoormist.[33](#)

Ehkki süütuse presumptsiooni põhimõte ei laiene eraisikute ja -organisatsioonide käitumisele, ei saa jätta seda täielikult kõrvale süüteo- ja süüdistamiskajastamisel meedias. Kuritegu võib avalikkuse suure tähelepanu alla sattuda selle toimepaneku asjaolude (nt erakordsus, eriline jõhkrus), samuti süüdistatava või kannatanu tuntuse tõttu. Ajakirjandusvabadus on demokraatlikus riigis olulisel kohal, kuid kallutatud, vaenulik ja ühekülgne meediakajastus võib rikkuda kahtlustatava või süüdistatava põhiõigusi ning äärmuslikul juhul ka kohtumenetluse õiglust.[34](#) Ka

kohtunikud ei toimi meediaruumi mõttes vaakumis.[35](#)

Küsimus ajakirjanduse ulatuslikust negatiivsest kajastusest ja selle mõjust kohtumenetluse õiglusele kerkis näiteks nn maadevahetuse kriminaalasjas. Riigikohus möönis, et kriminaalasja kulg on avalikkuse suure huvi tõttu olnud ajakirjanduse tähelepanu all ning et juhusliku ja ebatäieliku info alusel kujunenud arvamused kriminaalasja asjaolude, ennekõike isiku süü kohta, on paratamatult ebaobjektiivsed. Arvamusavalduste avaldamisega meedias ei rikutud samas kohtu sõltumatuse ja erapooletuse põhimõtet, sest erinevalt arvamuse avaldajatest olid kohtute käsutuses tõendid, mida neil ei tulnud hinnata mitte kellegi subjektiivse arusaama, vaid seaduse ja kohtuniku siseveendumuse alusel. Kokkuvõttes puudusid asjaolud, mis kinnitanuks, et kohtute käitumine oli kallutatud süüdistatavatele kahjulikus suunas ja mõjutatud ajakirjanduses esitatud väidetest süüdistatavate süü kohta.

Sarnane laialdase meedia tähelepanu ja poliitikute väljaütlemiste juhtum oli arutlusel Euroopa Inimõiguste Kohtus seoses joobes politseiniku põhjustatud ning inimohvritega lõppenud liiklusavariiga. Süüdistatavat nimetati osas meediaväljaannetes muu hulgas ühemõtteliselt laste tapjaks. Ehkki see võis mõjutada avalikkuse arvamust kaebajast, oli Euroopa Inimõiguste Kohtu hinnangul tähtis, et professionaalsete kohtunike otsus oli olnud põhjalik ning tuginenud paljude tunnistajate ütlustele ja eksperdiarvamustele, mistõttu ei leidnud kinnitust, et kohtunikud oleksid lasknud ennast meediast mõjutada.[36](#)

Sõltumata meediakajastuse võimalikust mõjust kriminaalasja lahendamisele on süütuse presumptsiooni eiravate väljaütlemiste eest võimalik pöörduda au ja väärkuse kaitseks kohtusse tsiviilkorras. Näiteks kui avaldatakse, et isiku toime pandud kõiki kuritegusid ei ole avastatud, on sellega kaudselt väidetud, et ta on peale avastatud kuritegude toime pannud veel kuritegusid. Inimesele kuritegude omistamine ilma jõustunud kohtuotsuseta teotab igal juhul tema au.[37](#)

Kõnealuse menetluspõhimõtte mõningaid aspekte avatakse ja ühtlustatakse nn süütuse presumptsiooni direktiivis[38](#), kus on käsitletud avalikke seisukohti süü kohta (art 4), kahtlustatavate ja süüdistatavate esitlemist (art 5), tõendamiskohustust (art 6) ning õigust vaikida ja õigust ennast mitte süüstada (art 7). Ka direktiiviga ei keelata ametiasutustel levitada avalikult teavet kriminaalmenetluse kohta juhul, kui see on hädavajalik uurimisega seotud põhjustel või avalikes huvides (nt kui avalikustatakse videomaterjal ja üldsuselt palutakse abi

kuriteos kahtlustatava isiku tuvastamisel) või avalikes huvides (nt kui ohu tõttu teavitatakse piirkonna elanikke väidetavast keskkonnakuriteost või kui süüdistaja või muu pädev asutus annab avaliku korra rikkumise vältimiseks teavet kriminaalmenetluse seisu kohta). Teabe levitamise viis ja kontekst ei tohi aga jätta muljet, et isik on süüdi, kui seda ei ole seaduse alusel veel kohtus tõendatud. Direktiivi sissejuhatavas osas (p-d 20–21) tuuakse näiteid selle kohta, et inimese näitamine vanglariietuses võib jätta ennatliku mulje tema süüdiolukust. Samuti peab käe- ja jalaraudade kasutamine ning kohtusaalis klaaskasti või puuri kasutamine olema direktiivi alusel vältimatult vajalik (põgenemisoht, enesevigastamise või teiste ründamise oht).

Süütuse presumptsiooni³⁹, aga ka riigi tõendamiskohustusega seostub vahetult tõendamisel kasutatav reegel⁴⁰ *in dubio pro reo*, mis ladina keeles tähendab 'kahtluse korral isiku kasuks'. Seda põhimõtet otsesõnu põhiseadusest ega rahvusvahelistest inimõigusdokumentidest ei leia, kuid kahtluse korral süüdistatava kasuks tõlgendamise nõue on üldtunnustatud. Tõendamislävend peab olema selline, et välistatud on süütu isiku süüdimõistmine, teisalt ei too igasugune ülesjääv kahtlus minevikusündmuste kindlakstegemisel tingimata kaasa õigeksmõistmist. Nimelt on vähe asju, mida me teame absoluutse kindlusega ning nõue *väljaspool mõistlikku kahtlust* (suure tõenäosusega)⁴¹ ei võrdu nõudega *väljaspool igasugu kahtlust*.⁴²

Nii ei või kohus täita süüdistust kinnitavate tõendite vähesusest tulenevat tühimikku enda siseveendumusega näiteks põhjendusega, et suure koguse keelatud aine käitlemine on narkokuritegude eripära arvesse võttes mõeldav hoolikalt kavandatud ja mitme isiku kooskõlastatud tegevuse käigus; see tähendab, et kui süüdistada kedagi sellise kuriteo grupiviisilises ning seetõttu ka raskemini karistatavas toimepanekus koos uurimisel tuvastamata jäänud isikuga, peavad olema olemas süüdistust toetavad konkreetsed faktid.⁴³ Samas ei ole lubatud piirduda kohtuotsuses pelgalt tõdemusega, et kuna inimese kohta on ainult üks süüstav tõend, tuleb ta põhimõtte *in dubio pro reo* alusel õigeks mõista, sest esmalt tuleb hinnata selle ainsa tõendi usaldusväärsust (nn sõna sõna vastu olukorrad nt isikuvastaste ja seksuaalkuritegude puhul).⁴⁴

Põhjendatud kahtluse tekkeks peab esinema tõsiseltvõetav alus. See tähendab, et kohus ei pea süüküsimuses lähtuma süüdistatava jaoks soodsaimast versioonist, kui puuduvad kaitseversiooni kinnitavad vähimadki faktilised toetuspunktid. Niisugune olukord on näiteks siis, kui kannatanu vara leitakse süüdistatava elukohast ja tuvastatakse ka osa vara pantimine süüdistatava poolt ning kaitse esitab üldsõnalise

versiooni, mille järgi sai süüdistatav vaidlusaluse vara vanakraamilaatadelt või selle võis tema elukohta tuua keegi teine.⁴⁵ Muude tõendite puudumine selle kohta, et lapse surm saabus hüpitamise käigus kukkumise tagajärjel, ei tingi automaatselt süüdistatava õigeksmõistmist, sest ehkki surma põhjustamise täpne viis ei ole tuvastatav, on erandjuhul sõltuvalt asjaoludest (nt tõendatud on süüdistatava ja kannatanu viibimine ühes kohas, ekspertiisiga on välistatud vigastuste tekitamine lapse enda poolt) võimalik süüditunnistamine kannatanu surma põhjustamises täpselt tuvastamata viisil.⁴⁶

3.3. Enese mittesüüstamise privileeg

Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama (põhiseaduse § 22 lg 2) ja kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu (põhiseaduse § 22 lg 3). Kahtlustatava ja süüdistatava õigus vaikida ning enese mittesüüstamise privileeg moodustavad õiglase kriminaalmenetluse tuuma ja on hõlmatud EIÕK artikli 6 lõikega 1.⁴⁷ Seejuures on enese mittesüüstamise privileeg laiem mõiste, mis sisaldab ühtlasi õigust vaikida.⁴⁸ Kriminaalsüüdistuse arutamisel tuleb tagada õigus mitte olla sunnitud andma tunnistusi iseenda vastu või tunnistama end süüdi (ICCPR art 14 lg 3 punkt g).

Teisisõnu peab tõendid koguma ja kohtu ette viima selleks pädev riigiasutus (prokuratuur). Süüdistatav ise ei pea kaasabi osutama – ei ütlusi andes ega muul viisil – ning selleks ei tohi teda ka sundida. Kuigi sunni keeld faktiliselt raskendab juhtunu asjaolude väljaselgitamist, arvestatakse sellega teiselt poolt inimväärikust ja süütuse presumptsiooni ning jäetakse kahtlusalusele vabadus otsustada kaitsetaktika üle, sh langetada valik vaikimisõiguse kasuks. Keelatud on koguda tõendeid muu hulgas inimest piinates või tema kallal muul viisil vägivalda kasutades või kasutades mäluvõimet mõjutavaid vahendeid ja inimväärikust alandavaid viise (KrMS § 64 lg 1). Nimetatud moodused moonutaksid nii ütluste vabatahtlikkust kui ka sisu ja usaldusväärsust ning enese mittesüüstamise privileegist ei saaks enam rääkida.

Enese mittesüüstamise privileeg ei piirdu õigusega keelduda ennast süüstavate tõendite esitamisest, vaid isikut ei saa üldjuhul⁴⁹ selle eest karistada, et ta võtab tõendeid kõrvaldades uurimisasutustelt võimaluse need tema süü tuvastamiseks üles leida.⁵⁰

Peale süüdistatava laieneb õigus – mitte kohustus! – keelduda ütluste andmisest Eestis ka tunnistajale ja kannatanule enda⁵¹ või oma lähedaste suhtes (KrMS § 71)⁵². Põhiseaduslik õigus keelduda lähedase suhtes ütluste andmisest isiklikel põhjustel lähtub eesmärgist vabastada isik ebaeetilisest dilemmast, kas riskida ise karistusega ütluste andmisest keeldumise eest (KarS § 318) või reeta selle hirmus enda lähedane.⁵³ Ütluste andmisest enda vastu võib loobuda siis, kui aus vastus konkreetsele küsimusele võib näiteks kannatanut ennast või tema lähedast süüstada, küll ei ole aga alust keelduda n-ö etteulatuvalt vastamast menetleja mistahes küsimustele, kuulamata neid küsimusi isegi ära.⁵⁴

Eelviidatud süütuse presumptsiooni direktiivis loetakse õigus vaikida ja õigus ennast mitte süüstada (art 7) süütuse presumptsiooni olulisteks aspektideks (põhjenduspunktid 24–25). Seda tihedat seotust näitlikustab kohtuasi, kus kõrget riigiametnikku süüdistati riigisaladuse avalikustamises ettevaatamatusest. Nimelt võttis ta salastatud dokumendid kaasa koju, kuhu murti öösel salaja sisse ja kust võeti kaasa portfelli koos kõnealuste dokumentidega. Vaidlus käis muu hulgas süüdistuses tehtud etteheite üle, et riigisaladus oli jäetud häiresüsteemi kaitseta. Valvesüsteemi puudumist kinnitavaid tõendeid prokuratuur kohtule ei esitanud. Selle asemel selgitas üks tunnistaja, et oli süüdistatava abikaasalt kuulnud, et majal ei olnud signalisatsiooni. Kuna abikaasa keeldus tunnistuse andmisest isiklikel põhjustel, loeti ühtlasi lubamatuks tunnistaja ütlused selle kohta, mida viimane oli temalt signalisatsiooni kohta kuulnud. Vastupidine oleks olnud vastuolus keeluga sundida ütluste andmisele oma lähedase vastu. Kokkuvõttes leidis kohus, et tõendite uurimisel tekkis selles küsimuses põhjendatud kahtlus, mida ei õnnestunud kõrvaldada teiste tõenditega ja mis tuli *in dubio pro reo*-põhimõttel lahendada süüdistatava kasuks.⁵⁵

Tõendamisele kaasaaitamise kohustuse puudumine ei tähenda samas, et süüdistatav ei peaks alluma menetlustoimingutele ega ilmuma menetleja kutsel. Sunni keeld puudutab ütluste andmist, muude uurimistoimingute (nt läbiotsimine, ekspertiis) puhul kehtib passiivse allumise⁵⁶ kohustus. Ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on loetud lubatavaks kasutada sundi seal, kus tõendina kasutatav on olemas inimese tahtest sõltumata, nagu seda on dokumentide äravõtmine läbiotsimisel või bioloogilise materjali (nt DNA, sülg, veri) proovid.⁵⁷ Seda saab põhjendada asjaoluga, et kehaproovid ja asitõendid ei valeta⁵⁸, seevastu vaimne või füüsiline sund menetlustoimingu tegemisel, nagu juba märgitud, võib ütluste sisu moonutada. Kasutatava sunni määr võrrelduna eeskätt kuriteo raskusega võib siiski

tuua kaasa õiglase kohtumenetluse põhimõtte rikkumise, nagu leiti juhtumi puhul, kui kokaiinipakid allaneelanud kahtlustatavale manustati tahtevastaselt ninna paigutatud toru kaudu oksendamist esilekutsunud ainet.[59](#)

Enese mittesüüstamise privileeg ei ole – nagu enamik teisi õiglast kohtumenetlust sisustavaid põhimõtteid – absoluutne. Vaieldav on aga see, kust täpselt jookseb piir lubatud ja lubamatu sunni vahel, st millal kahjustatakse enesesüüstamise keeldu määral, mis muudab menetluse tervikuna ebaõiglaseks.

Üldistatult on lubamatu ülemäärane ja ebakohane surve ning selle hinnangu andmine sõltub siingi juhtumi üksikasjadest. Näiteks ei ole Euroopa Inimõiguste Kohus näinud vastuolu olukorras, kus automaatse kiiruskontrolli puhul on pandud sõiduki omanikule kohustus avaldada kiiruse ületamise ajal roolis olnud inimese nimi või sellest keeldumise korral tasuda trahv, kuna avaldatavate andmete hulk on väike ja liiklusohutuse tagamine on kaalukas eesmärk.[60](#) Samale järeldusele jõuti väärteloos, kus menetluslase isik lahkus politseile teatamata pärast liiklusõnnetust sündmuskohalt, kuigi talle oli varalise kahju saaja teadmata. Kohus võttis arvesse, et võimalik trahv ei ole suur, riigi sund karistusahvardusena ei hõlma kohustust anda ennast süüstavaid ütlusi ning sunni kasutamist saab õigustada liiklusohutuse tagamise ja teiste isikute põhiõiguste kaitsmisega.[61](#)

Praktikas on piiritlemisprobleem kerkinud järelevalvemenetlustes, sageli seoses maksusüütegudega. Maksumenetluses kehtib ühelt poolt maksumaksja kaasaaitamiskohustus (MKS § 84) ja teiselt poolt on enesesüüstamise keeldu laiendatud maksumenetluses esitatud küsimustele vastamisele (MKS § 64 lg 1 p 6). Kui inimene on andnud maksuhaldurile seletusi, kuid süüdistatavana keeldub kohtus ütluste andmisest, ei tohi kasutada tema seletusi kriminaalmenetluses tõendina.[62](#) Õigus end mitte süüstada ei anna siiski alust jätta deklareerimata väljamakseid, mida tõendavaid raamatupidamisdokumente ei ole ta valmis esitama, sest vastasel korral muutuks dokumenteerimiskohustus suuresti sisutühjaks ja nõutavate dokumentide puudumist võiks kompenseerida väitega, et dokumendid on küll olemas, kuid kuna need võivad olla süüstavad, ei saa neid maksuhaldurile esitada.[63](#)

Kõnealust õigust piirab kohtupraktika järgi veel süüdistuse kinnituseks jälitustoiminguga kogutud teabe esitamine tõendina (nt kohtu loal kuulatakse valimiskuriteo uurimisel kahtlustatava kõnesid, milles ta lubab vestluspartnerile valimistel osalemise eest tasu).[64](#) Õigust vaikida piirab ülemääraselt, st rikub

kinnipidamiskohas pealtkuulamise seadmete ja politsei kaastöötajast kambrikaaslaste kasutamine olukorras, kus kahtlustatav on selgesti väljendanud soovi ütlusi mitte anda ja kui ülestunnistus ei ole mitte vabatahtlik, vaid n-ö välja meelitatud.[65](#) Teoreetiliselt on arutletud sellegi üle, kas enese mittesüüstamise privileegiga on kooskõlas läbiotsimisel leitud päeviku kasutamine tõendina[66](#) või kahtlustatava kohustamine avama oma nutitelefoni sõrmejälje või näotuvastusega[67](#).

3.4. Kaitseõigus

Õigus kaitsjale

Kui teistes kohtumenetlustes võib poolel olla professionaalne esindaja, siis süüteomenetluses nimetatakse kahtlustatava ja süüdistatava sellist abistajat kaitsjaks. „Mis tahes võistlus, sh ka võistlev kohtumenetlus saab olla aus (ja seetõttu üldse võistlus [---]) vaid siis, kui tegemist on põhimõtteliselt samal tasemel võistlejatega“.[68](#) Kaitsja kui riigist sõltumatu õigusasjatundja ülesanne on muu hulgas jälgida, et kriminaalmenetluses järgitakse menetlusreegleid ja et seadusega ettenähtud õigusi on võimalik ka tegelikult kasutada.

Kaitsja on kohustatud kasutama kõiki kaitsmisvahendeid ja -viise, mis ei ole seadusega keelatud, et selgitada kaitsealust õigustavad, mittesüüstavad ja karistust kergendavad asjaolud, ning andma talle muud kriminaalasjas vajalikku õigusabi (KrMS § 47 lg 2). Advokaadist kaitsja on seotud kaitsealuse positsiooniga üksnes juhul, kui kaitsealune eitab oma süüd. Kui kaitsja hinnangul osutavad tõendid vastupidisele, peab ta hoolitsema selle eest, et süüdistatava huvid oleksid tagatud ka süüditunnistamisel (nt tooma esile karistust kergendavad asjaolud). Advokaat ei ole süüdistatava seisukohaga õigusliku hinnangu andmisel seotud, kuid peab kaitsealust sellest teavitama. Kaitsja õigust kujundada kaitsepositsioon oma arusaamise järgi toetab tõik, et ta on seaduse järgi iseseisev menetlusosaline (KrMS § 16 lg 2) ehk rohkem kui lihtsalt esindaja.[69](#)

Kaitseõigus kitsamas mõttes seostub õigusega kaitsta ennast ise või valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi riigilt (EIÕK art 6 lg 3 punkt c). Põhiseaduses nimetatakse kohustust anda kahtlustatavale viivitamatult võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga üksnes seoses vabaduse võtmisega (põhiseaduse § 21 lg 1 ls 2). Üldise kaitseõiguse põhimõtte alusel tekib õigus kaitsjale ka kahtlustataval, keda kinni ei peeta või ei vahistata.[70](#)

Kui keegi peetakse kuriteo toimepanemises kahtlustatavana kinni või tehakse tema osavõtul esimesena muu menetlustoiming (nt ülekuulamine), siis võib lükata kahtlustuse sisu kohta ütluste võtmise edasi kas tervises seisundi tõttu või juhul, kui see on vajalik kaitsja ja tõlgi osavõtu tagamiseks (KrMS § 33 lg 2). Seejuures peab võimaldama kahtlustatavale enne ülekuulamist kohtuda kaitsjaga privaatsest (KrMS § 34 lg 1 p 4). Muu hulgas aitab kaitsja kohene kaasamine paremini otsustada selle üle, kas kasutada enese mittedüstamise privileegi ja õigust vaikida.[71](#)

Põhiõiguste hartas on nimetatud süüdistatava üldist õigust kaitsja abile koos süütuse presumptsiooniga (art 48). Kaitseõiguse sisu avatakse Euroopa Liidu õiguses kaitseõiguse direktiiviga[72](#), milles on liikmesriikide üksikasjades erinevaid menetlusreegleid arvestades kirjas ühtsed miinimumeeskirjad. Direktiivis lähtutakse muu hulgas arusaamast, et õiglase kohtumenetluse alus on kohustus hoolitseda nende kahtlustatavate või süüdistatavate eest, kes on potentsiaalselt ebasoodsas olukorras[73](#), pidades silmas menetlusega kaasneda võivat abitust ja stressi. Seetõttu rõhutatakse eraldi kaitseõiguse tähtsust haavatavate isikute (nt alaealised, puudega inimesed) puhul ja osutatakse ka tarvidusele kohaldada erivajadusest lähtuvaid lisaabinõusid (art 13).

Menetlusreeglite kõrval on riigiti erinevalt reguleeritud ka kaitseõiguse korralduslik pool. Eestis on igaühel õigus valida endale soovitud kaitsja: üldjuhul on see Eesti Advokatuuri kuuluv advokaat, aga menetleja loal[74](#) võib kaitsjaks olla ka muu vajaliku haridustasemega jurist (KrMS § 42 lg 1 p 1). Samuti antakse igale kuriteos kahtlustatavale või süüdistatavale sõltumata tema majanduslikust seisust soovi korral advokaadist kaitsja riigi õigusabi korras. See ei tähenda siiski, et selliselt määratud kaitsja abi on tasuta. Sõltuvalt menetluse lõpptulemusest võib kaitsekulu lõppastmes jääda inimese enda kanda, s.t tuleb riigile hüvitada.

Kui õigus kaitsjale tekib kohe menetluse alguses, siis kehtib Eestis reegel, et kriminaalmenetluses peab kahtlustataval olema kaitsja hiljemalt kohtueelse menetluse lõpus, kui prokurör asub enne süüdistuse koostamist tutvustama kriminaalasja toimikut (KrMS § 45 lg 3). Teatud juhul on kaitsja osalemine kohustuslik kogu kriminaalmenetluses, sealhulgas juhul, kui kahtlustatav on alaealine või kui kahtlustataval on enda kaitsmine raskendatud tervise tõttu või on kahtlustatavalt võetud vabadus kauemaks kui neljaks kuuks (KrMS § 45 lg 2). Kaitsja kohtumenetlusest kohustusliku osavõtu suhtes on lubatud erandeid tingimusel, et süüdistatav on sellega nõus (KrMS § 45 lg-d 3 ja 4).

Ühel inimesel võib olla mitu, täpsemalt kuni kolm kaitsjat (KrMS § 42 lg 2). Mõne kaitsja puudumine kohtuistungilt ei too alati kaasa kaitseõiguse rikkumist, kuna kaitse tagab üldjuhul ka vähemalt üks kaitsja.[75](#) Samuti on kohtul õigus määrata kindlaks mõistlik aeg, mis antakse poolele oma seisukoha väljendamiseks, ja ei ole nõutav, et iga taotluse ja vastuväite kohta saaksid arvamust avaldada kõik kaitsjad – kohus võib ühe süüdistatava kaitsjaid kohustada omavahel kokku leppima, kes neist sõna võtab.[76](#)

Sisulisest küljest nõuab õigus kaitsjale tõhusat esindamist, mitte lihtsalt juristi kohalolekut. Õigus kaitsjale on seega õigus tõhusale kaitsele, kusjuures kaitsja tõhusust ei saa mõõta niivõrd tulemuse – süüdi- või õigeksmõistmise –, kuivõrd kaitsmise protsessi kaudu.[77](#) Võib juhtuda, et kaitsja ei täida alati oma kohustusi hoolikalt. Kohtul on õigus kõrvaldada kaitsja menetlusest juhul, kui ta ei ole võimeline kohtus nõuetekohaselt esinema või on näidanud end kohtumenetluses ebaausa, asjatundmatu või vastutustundetuna, samuti juhul, kui ta on pahatahtlikult takistanud asja õiget ja kiiret menetlemist või jätnud korduvalt täitmata kohtu korralduse (KrMS § 267 lg 41).[78](#)

Kaitseõiguse tagamine ei ole seega pelgalt kaitsealuse ja tema kaitsja vaheline küsimus[79](#), ent riik ei pea vastutama ka kaitsja iga vajakajäämise eest[80](#). Kaitsja eemaldamine menetlusest menetlusõiguste kuritarvitamise ja obstruktsionistliku käitumise tõttu on n-ö viimane abinõu.[81](#) Euroopa Inimõiguste Kohus otsustab ebatõhusa kaitse kaebuste puhul üksnes riigi vastutuse üle, s.t kui riik ei ole sekkunud olukorras, kus ta ilmselgelt[82](#) oleks pidanud seda tegema, arvestades seejuures kaitsjate (riigist) sõltumatust.[83](#)

Olukord, kus inimene jääks ilma võimalusest taotleda riigilt kriminaalmenetluses tekitatud kahju hüvitamist pelgalt riigi enda määratud kaitsja tegematajätmise tõttu, rikuks õigust tõhusale ja lünkadeta kohtulikule kaitsele (põhiseaduse § 15 lg 1) ning oleks vastuolus EIÕK artikli 6 lõikega 1.[84](#) Kaitseõigust on pöördumatult kahjustatud näiteks siis, kui kahtlustataval takistatakse kohtueelses menetluses kasutada tema valitud kaitsjat ja hilisemas süüdimõistmises tugineb kohus rikkumisega kogutud tõenditele. Nimelt loobus mõrvas kahtlustatav alaealine vanemate valitud kaitsjast. Menetleja määratud uue kaitsja osavõtul toimunud ülekuulamisel tunnistas ta teo toimepanemist, ent hiljem väitis, et uurijad mõjutasid teda kaitsjast loobuma ja ei võimaldanud tal valitud kaitsjaga kohtuda. Arvestades muu hulgas kahtlustatava vanust, pidas Euroopa Inimõiguste Kohus oluliseks riigil lasuvat erilist hoolsuskohustust ja ei lugenud kaitsja vahetamise soovi ebaselgete põhjuste tõttu

täiesti vabatahtlikuks.[85](#)

Õigus teada vastaspoole tõendeid

Et kriminaalasja arutamine kohtus oleks tervikuna õiglane ning süüdistatav saaks osaleda menetluses aktiivselt, peab andma kaitse ettevalmistamiseks piisavalt aega ja võimalusi (EIÕK art 3 lg 3 punkt b).

Kohtuliku arutamise alus on süüdistusakt, kokkuleppemenetluses kaitsja juuresolekul sõlmitud kokkulepe prokuratuuriga (KrMS § 35 lg 1, §-d 247, 257 ja 268). Süüdistusakt peab muu hulgas kajastama kuriteo asjaolude kirjeldust, süüdistuse sisu ja kuriteo õiguslikku kvalifikatsiooni (täpne viide karistusseadustiku normile), aga ka kohtule esitatavate tõendite loetelu (KrMS § 154). Ilma juurdepääsuta tõenditele oleks kaitseõigus, laiemalt ka poolte võrdsus ja menetluse võistlevus mõeldamatud.[86](#)

Kohtumenetluse pooled ei tutvu tõenditega esimest korda mitte alles kohtuistungil, vaid juba kohtumenetluseks valmistudes. Nimelt tekib õigus tutvuda kriminaaltoimikuga täies mahus hiljemalt pärast seda, kui prokuratuur on tunnistanud kohtueelse menetluse lõpuleviiduks ning esitab toimiku tutvumiseks kaitsjale (kelle osavõtt on üldjuhul kohustuslik) ja tema vahendusel kaitsealusele (KrMS § 341 lg 1 ls 2, §-d 224 ja 2241).

Probleemid kerkivad õiglase menetluse põhimõtte ja kaitseõiguse vaatepunktist siis, kui piiratakse juurdepääsu tõenditele, aga ka teabele näiteks seoses tõendite kogumise tingimustega. Sellised olukorrad tekivad eelkõige tõendusteabe kogumisel salajaste menetlustoimingutega (jälitustoimingud), aga ka tunnistaja anonüümseks tunnistamisel tema turvalisuse tagamiseks (KrMS § 67). Veel võib see juhtuda siis, kui mingi teabe salajasuse tingib riigi julgeolek (nt riigisaladus).

Näiteks on süüdistuse toetuseks esitatud tõendile võimalik vastu vaielda põhjendusega, et selle saamisel on rikutud menetlusnõudeid või et tõendist nähtuv teave pole muul põhjusel usaldusväärne. Kuna eksimused jälitustoimingutega tõendite kogumisel toovad Eesti seaduse järgi automaatselt kaasa selliste tõendite lubamatuse (KrMS § 1261 lg 4), peab kaitsjal olema võimalik kontrollida näiteks seda, kas kohtu loaga lubatust on kinni peetud või kas kogutud on ka sellist infot, mis räägib isiku kasuks (välistab süü, kergendab karistust jmt). Uurimisasutused peavad varjatud toimingud küll põhjalikult dokumenteerima, kuid kõiki uurimismeetodeid ja tehnilisi vahendeid – rääkimata toiminguid teinud ametnike ja

kaasatud isikute nimedest – avalikustada ei saa.[87](#)

Õiglase kohtumenetluse põhimõttega nõutakse, et üldjuhul avalikustatakse kaitsepoolele kõik riigi valduses olevad tõendid, mis räägivad süüdistatava kahjuks, aga ka tema kasuks.[88](#) Kui riigi julgeolek või vajadus kaitsta tunnistajaid kättemaksu eest või hoida saladuses politsei meetodeid kuriteo uurimisel tingivad erandi tegemise vajaduse, peab kohtu kontroll seda puudujääki tasakaalustama.[89](#) Näiteks kui piiratakse kaitsepoole juurdepääsu jälitustoimikule, peab kohus hindama piirangu seaduslikkust ja teavitama süüdistatavat tehtud kontrollist.[90](#) Samuti võib toimiku mahukus osutada probleemiks näiteks juhul, kui kohtulikul uurimisel selgub, et prokuratuur ei soovita suurt hulka materjali tõendina kasutada, sest see raskendab kaitsepoole valmistumist kohtumenetluseks.[91](#)

Õigus küsitleda

Kohtus peab süüdistataval olema õigus küsitleda ise või lasta küsitleda tema vastu ütlusi andma kutsutud tunnistajaid, lasta omalt poolt kohale kutsuda tunnistajaid ja neid küsitleda tema vastu ütlusi andvate tunnistajatega võrdsetel tingimustel (EIÕK art 6 lg 3 p d).

Õigus küsitleda süüdistuse tunnistajaid ehk konfrontatsiooniõigus[92](#) on kaalukas vahend, et tagada poolte võrdsus ja võistlevus. Üks tunnistaja küsitlemise eesmärke on kontrollida tema ütluste usaldusväärsust sihiga tuua esile võimalikud vastuolud. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on hinnatud kaitsepoole küsitlemisõiguse rikkumisi seoses anonüümsete (leppenimega) tunnistajatega, kohtusse mitteilmunud tunnistajatega, st kohtueelses menetluses antud ütluste tõendina kasutamisega, ning enese mittesüüstamise privileegi kasutanud tunnistajatega.[93](#)

Põhjendatud juhul küsitlemisõigusest kõrvalekaldumine ei muuda menetlust tervikuna ebaõiglaseks. Põhirõhk ei ole sellel, kas süüdistataval on võimalus küsitleda tunnistajat kohtus, vaid sellel, kas küsitlemisvõimaluse puudumine mõjutab olulisel määral kaitseõigust ja kas riik on teinud kõik, et kompenseerida kaitse ebasoodsamat olukorda.[94](#) Näiteks rikuti pommiähvarduse tegemises süüdistatava kaitseõigust sellega, et kohtulikul arutamisel ei kuulatud tunnistajaid nende ilmumata jäämise tõttu üle, kaitsja ei saanud neile küsimusi esitada ka kohtueelses menetluses ja kohtud tuginesid süüdimõistmisel tunnistajate varem antud ütluste helisalvestistele.[95](#)

Arvestades eluliste olukordade mitmepalgelisust – sh kannatanu või tunnistaja surm, tervises seisund (nt psühholoogilise seisundi tõttu ütluste andmise võimetus⁹⁶) või eriline kaitsevajadus –, võib erandina olla piisav asjaolu, et menetleja on teinud kõik küsitlusõiguse tagamiseks. See ei ole nii juhul, kui on teada, et välismaalastest kannatanud sõidavad kohtumenetluse ajaks kodumaale ja nende kohtuistungile kutsumine võib jääda tagajärjetuks, aga kaitsepoolel ei ole olnud kohtueelses menetluses võimalust neid küsitleda.⁹⁷

Süüdistatava kaitseks kehtib Eestis reegel, mille järgi ei või kohtulahend tugineda üksnes ega valdavas ulatuses sellise isiku ütlustele, keda süüdistataval ja kaitsjal ei olnud võimalik küsitleda (KrMS § 15 lg 3). Näiteks kui inimene sureb enne kohtus ülekuulamist või keeldub kohtus ütlusi andmast, võib tema kohtueelses menetluses öeldut isiku vastu kasutada, ent süüdimõistva otsuse tegemiseks on vaja lisaks muid tõendeid.⁹⁸ Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on ainsa või otsustava tõendi tingimust hakatud ajapikku käsitlema paindlikumalt ja tugineda ka valdavas ulatuses küsitlemata tunnistaja ütlustele ei tähenda automaatselt ebaõiglast menetlust.⁹⁹ Oluline on, et küsitlemisõiguse puudumist tasakaalustavad abinõud, näiteks ülekuulamise videosalvestise avaldamine kohtus või tunnistajale kirjalike küsimuste esitamine, võimaldaksid kohtul hinnata ütluste usaldusväärsust adekvaatselt.¹⁰⁰

Teisalt põrkub süüdistatava õigus küsitleda tema vastu ütlusi andvaid isikuid kannatanu ja tunnistaja õigustega (nt eraelu üksikasjad, tervis, füüsiline turvalisus).¹⁰¹ Ütluste andmine on enamasti kannatanu või tunnistaja kohustus. Tähtis on teada, et kriminaalmenetluses on üldjuhul tõendiks ainult süüdistatava juuresolekul ja tema küsitlemisvõimaluse tingimustes kohtus antud ütlused. Esmalt kuulatakse isikulised tõendiallikad üle kohtueelses menetluses. Vajaduse korral võib küsitleda menetleja vahendusel või kasutada küsitletavat süüdistatavast eraldavat vaheseina või videolinki (KrMS § 287 lg 5), eriti raske kuriteo puhul (nt organiseeritud kuritegevusega seonduv), või kui esinevad muud erandlikud asjaolud, võib lasta süüdistataval ja kaitsjal tunnistajat küsitleda anonüümsena (KrMS § 67).

Et vältida lapse traumeerimist, sealhulgas korduva ülekuulamisega kaasnevat üleelatu taaskogemist¹⁰², kehtivad selleks puhuks erireeglid. Nii on võimalik jätta noorem kui 10-aastane ning perevägivalla või seksuaalse väärkohtlemise juhtudel noorem kui 14-aastane laps kohtus üle kuulamata juhul, kui tema varasemad ütlused on videosalvestatud ja kaitsjal on olnud võimalus esitada tunnistajale küsimusi kohtueelses menetluses (KrMS § 2901 lg 1). See tähendab, et juba

kriminaalmenetluse alguses peab menetleja arvestama nii kaitseõigust kui ka ülekuulatava huve. Kui uurimise algetapis on tõenäoline (nt ekspertide soovitus), et last kohtuistungil üle ei kuulata, kuid sellele vaatamata ei võimaldata kaitsjal talle küsimusi esitada, rikutakse sellega kaitseõigust ja õiglase kohtumenetluse põhimõtet.[103](#)

Kui kannatanu või tunnistaja kohtusse kutsumine osutub võimatuks muul põhjusel (nt kõrge vanus, tervises seisund), on ülekuulamise võimalus nähtud seadusega ette kohtueelses menetluses kohtuniku juures, kuhu teiste seas kutsutakse kahtlustatav ja tema kaitsja (v.a juhul, kui kahtlustatava juuresviibimine ohustab tunnistaja turvalisust, KrMS § 691).

Mis puudutab õigust kutsuda oma tunnistajaid, siis ei ole nõutav kuulata üle iga inimene, kelle ülekuulamist on süüdistatav taotlenud. Oma tunnistajate kutsumise õiguse põhieesmärk on tagada võrdsed võimalused, mistõttu peab kaitsepool ülekuulamise vajadust põhjendama. Kui aga kohus ei ole teinud kõike endast olenevat, et tagada kaitse kutsutud tunnistajate kohalolek ja ülekuulamine – näiteks tõdedes, et tunnistajate asukoht on teadmata, kuna kohtukutsed tagastati ja politseile ei antud sundtoomise korraldust –, siis on kaitseõigust piiratud ülemääraselt.[104](#)

Kaitseõigus kohtueelses menetluses

Nagu korduvalt märgitud, laieneb õiglase menetluse põhimõte ka mitmele õigusele kriminaalasja kohtueelses menetluses ajal, mil tõendeid alles kogutakse. Sellised õigused on muu hulgas enese mittesüüstamise privileeg, keeld sundida ütluste andmisele ja õigus kaitsjale ning mõnel juhul õigus osaleda tunnistaja küsitlemises enne kohtumenetlust. Menetlusõiguse rikkumised enne kohtumenetlust mõjutavad seda, millised ja mil moel saadud tõendid kohtule esitatakse, ning on seetõttu menetluse õiglusele tervik hinnangu andmisel olulised.[105](#)

Kohtumenetlusele võivad mõju avaldada isegi need menetlustoimingud, mis tehakse enne kahtlustuse esitamist. See on nii juhul, kui tõendite kogumist alustatakse varjatud toimingutega, näiteks kui matkitakse kuritegu (kuriteotunnustega teo toimepanek kohtu loal, KrMS § 1268), kuid selle käigus ületatakse seadusega lubatud piire. Arusaadavalt ei õigusta vajadus uurida näiteks narko- ja korruptsioonikuritegusid lubamatut provokatsiooni, kuna sellega kaasneb risk jätta inimene lõppastmes ilma õiglasest kohtumenetlusest.[106](#)

Arvestades üldist nõuet mitte käsitada inimest menetluse objektina, on tähtis riigi teavitamiskohustus. Teavitada tuleb viivitamata, arusaadavas keeles ja üksikasjalikult tema vastu esitatud kahtlustuse (süüdistuse) laadist ja alustest (EIÕK art 6 lg 3 punkt a), sealhulgas vahistamisel (EIÕK art 5 lg 2). Nii tagatakse, et inimene saab valmistada ette enda kaitsepositsiooni, vaidlustada kinnipidamise seaduslikkuse või lükata ümber kahtluse tekke aluseks olnud asjaolud ja esitada enda arusaama juhtunust. Teisisõnu väljendudes peab igaüks teadma, millistel asjaoludel ja millise seadusenormi alusel tema õigusi piiratakse.

Kooskõlas teabe saamise õigust puudutava direktiiviga¹⁰⁷ on seadusega nähtud ette kohustus tutvustada kahtlustatavale tema õigusi. Vahistatud või kinni peetud inimesele antakse õiguste kohta talle arusaadavas keeles kirjalik õiguste deklaratsioon (KrMS § 351lg-d 2 ja 3). Kuna süüteovastutus algab Eestis 14. eluaastast, tuleb lapsele tutvustada tema õigusi lihtsamas keeles.¹⁰⁸

Nagu mõistliku menetlusaja juures mainitud, on tähtis hetk, mil menetlus hakkab inimest puudutama. Kuna kuritegudena karistatavate tegude ring on mitmekesine, ei peeta kahtlustatavat alati kinni ega vahistata. Kui vabaduse võtmine osutub siiski vältimatult vajalikuks, tuleb süütuse presumptsiooni, aga ka kaitseõiguse teostamise aspektist arvestada, et tegu on kõige intensiivsema põhiõiguse riivega kriminaalmenetluses.¹⁰⁹

Õigupoolest ei ole inimese füüsilist vabadust riivav vabaduse võtmine lubatav sugugi ainult kriminaalmenetluses. Nii EIÕK artikli 5 lõikega 1 kui ka põhiseaduse § 20 lõikega 2 on nähtud ette ammendav loetelu olukordadest, mil seda võib kohtu loal teha, sealhulgas alaealise üle järelevalve seadmiseks, endale või teistele ohtliku nakkushaige või psüühikahäirega isiku kinnipidamiseks või seadusliku aluseta riigis viibija väljasaatmiseks.

Kui naasta kriminaalmenetluse juurde, siis kuriteos kahtlustatavale tuleb vahistamisel igal juhul viivitamata teatada talle arusaadavas keeles vahistamise tinginud asjaolud (EIÕK art 5 lg 2). Sama õigus on tagatud Eesti põhiseadusega, mis lisab kohustuse teavitada inimest tema õigustest, muu hulgas võimalusest anda vabaduse võtmisest teada oma lähedastele juhul, kui seda õigust kuriteo tõkestamise või kriminaalmenetluse huvides ajutiselt ei piirata (põhiseaduse § 21 lg 1).

Kahtlustataval on seaduse järgi õigus tutvuda tõenditega, mis on olulised tema vastu esitatud kahtlustuse sisu täpsustamiseks, ulatuses, mis on vajalik õiglase menetluse ja kaitse ettevalmistamise tagamiseks (KrMS § 341 lg 1 ls 1). Kui täiemahuline tutvumisõigus tekib kohtueelse menetluse lõpuks (KrMS § 341 lg 1 ls 2), siis vahistamistaotluse põhjendatuse arutamiseks ja kinnipidamise vaidlustamiseks vajalik teave tuleb kättesaadavaks teha varem (KrMS § 341 lg 2). Uurimise huvid (nt tõendite hävitamise oht, aga ka tunnistaja või kannatanu tõsine kaitsevajadus¹¹⁰, samuti oht riigi julgeolekule¹¹¹) võivad tingida selle, et kõiki tõendeid ei saa kahtlustatavale siiski kohe tutvustada (KrMS § 341 lg 3).

Ka vahi alla võtmise ja vahi all pidamise peale esitatud kaebust peab kohtus arutama poolte võrdsust austades, mistõttu tuleb dokumentidele vahetu juurdepääsu piiranguid hoolikalt kaaluda.¹¹² Poolte ebavõrdsusest on põhjust rääkida siis, kui tõenditele juurdepääsust keeldumisega kaasnevaid raskusi pole tasakaalustatud. Tõendite tutvustamise asemel saab avada nende sisu vahistamistaotluses, kui seda tehakse piisava konkreetseusega.¹¹³ Kaitseõiguse tagamiseks ei ole aga piisav, kui tõendite sisu avatakse alles ringkonnakohtu määrmises, sest kaitsja saab sellisel juhul tõendeid vaidlustada ja esitada enda tõendeid alles kaebuses Riigikohtule.¹¹⁴

Kaitseõigust on ülemääraselt piiratud veel näiteks siis, kui kaitsepool ei ole teadlik tõenditest, millele tugineb prokuratuuri väide, et kahtlustatav võib rikkuda tõendeid ja mõjutada tunnistajaid.¹¹⁵ Kuna menetluse alguses tehakse samal ajal mitmeid menetlustoiminguid, võib vahistamistaotluse vaidlustamise ajal lisanduda asjakohast tõendusteavet. Kui kohtule esitatakse lisatõendid ilma, et kaitsja oleks neist teadlik, peab kohus kas arutamise edasi lükkama ja võimaldama prokuratuuril lisatõendeid kaitsjale tutvustada või jätma sellised tõendid vahistamisküsimuse lahendamisel kõrvale juhul, kui prokuratuur tutvustamisest keeldub.¹¹⁶

3.5. Teistkordse menetluse ja karistamise keeld

Mitte kellegi üle ei või teistkordselt kohut mõista ning kedagi ei või kriminaalkorras karistada teo eest, mille eest ta on juba kriminaalmenetluses lõplikult õigeks või süüdi mõistetud (EIÕK protokoll nr 7 art 4 lg 1). Topeltkaristamise keelu põhimõte kajastub ka põhiseaduse § 23 lõikes 3. Euroopa Liidu õiguses on asjakohased põhiõiguste harta artikkel 50 (keeld Euroopa Liidu liikmeriikide üleselt) ja Schengeni rakenduskonventsiooni¹¹⁷ artikkel 54 (keeld nn Schengeni ruumis). Euroopa Liidus on selle põhimõtte eesmärk vältida olukorda, kus inimene satub liikumisvabaduse

kasutamisel mitme liikmesriigi territooriumil sama teo toimepaneku eest kohtu alla korduvalt. Eesti seaduse järgi välistab uuesti kohtu alla andmise ja karistamise mistahes riigis varasem õigeks või süüdi mõistmine (KarS § 2 lg 3). Vahel kasutatakse selle menetluspõhimõtte kirjeldamiseks ladina terminit *ne bis in idem*.

Kahekordse menetlemise ja karistamise keeld on vajalik selleks, et pärast kriminaalasjas otsuse tegemist saabuks õigusrahu ning keegi ei peaks olema valmis selleks, et riik võiks teda üllatada sooviga hakata kaaluma veel üht karistust sama teo eest.[118](#) Kui kellegi teole on jõustunud otsusega juba hinnang antud, on õigusrahu huvides, et ümberhindamist ei järgne isegi olukorras, kui varasem hinnang osutub õiguslikult valeks.[119](#)

Mitmekordse karistamise keelus on nähtud ka omalaadset manitsevat funktsiooni: risk, et kuriteo esialgne pinnapealne uurimine võib välistada hilisema lisauurimise, peaks süüteo menetlejaid motiveerima faktiliste asjaolude kohesele hoolikale uurimisele ja õiguslikule hindamisele.[120](#)

Ainus lubatav erand on menetluse taasavamine siis, kui on tõendeid uutest või äsja ilmnenuid faktidest või kui varasemas menetluses on olnud oluline puudujääk, mis võis mõjutada asja lahendit (EIÕK protokoll 7 art 4 lg 2). Taasavamine on erandlikult lubatud kohtuotsuse teistmisena – üldjuhul, kui see võib kergendada süüdimõistetu olukorda (KrMS § 366) –, aga ka siis, kui kõrgemalseisev prokurör tühistab kriminaalmenetluse lõpetamise määruse.[121](#) Seejuures tuleb arvestada, et kriminaalmenetluse lõpetamine otstarbekusest prokuröri määrusega (KrMS § 202) on nagu kohtuotsuski kriminaalasja terviklahendus, mis jõustub sellega, et kahtlustatav on täitnud talle lõpetamisel pandud kohustused.[122](#)

Esmapilgul lihtsat ja selget põhimõtet ei ole siiski alati kerge praktikas rakendada. Nimelt puudutab topeltkaristamise ja -menetlemise keeld sama tegu ehk sisuliselt samu elulisi asjaolusid. Tähtis ei ole mitte teo õiguslik määratlus (nt paragrahvi pealkiri), vaid võrrelda tuleb faktilisi käitumisakte ning tuvastada nende omavaheline ajaline, ruumiline ja esemeline lahutamatu seos.[123](#) Nii võib kriminaalkaristuse välistada näiteks varasem karistamine väärteo- või distsiplinaarmenetluses.

Näiteks kui inimesele määratakse väärteokaristus narkoaine tarvitamise eest ja samas võetakse temalt ära suur kogus keelatud ainet, siis pärast väärteootsuse

jõustumist on keelatud kriminaalmenetlus ning karistamine aine suures koguses ebaseadusliku valdamise eest juhul, kui sama õigusrikkumise üksikud osateod (omandamine, valdamine ja tarbimine) tehti ühes kohas paari tunni vältel, s.o ajalis-ruumiliselt seotuna.[124](#)

Topeltkaristamise keeldu ei ole seevastu rikutud juhul, kui keegi tabatakse kolmandat korda sõiduki juhtimiselt ilma juhtimisõigusega (KarS § 4231) ning ta on näiteks esimese ja teise samalaadse teo eest juba väärteo eest karistuse saanud ja ära kandnud, sest kuriteokaristus järgneb süstemaatilise lubadeta juhtimise, see tähendab n-ö kolmanda korra eest. Kui aga esimeste tegude eest ei ole väärteokaristust veel määratud, siis kolmanda lubadeta juhtimise suhtes toimuv kriminaalmenetlus peab haarama ka varasemad osateod, vastasel korral võib tekkida topeltmenetlemise olukord.[125](#)

Veelgi nüansirikkam ja keerukam on topeltkaristamise keelu kohaldamise üle otsustamine siis, kui mängu tuleb teises riigis tehtud otsus. Muu hulgas on see tingitud tõsiasjast, et riikide õigussüsteemid on erinevad ja sama õigusrikkumise eest võib järgneda vastutus erinevates menetlustes (menetlusliikides), samuti puudutavad erinevused seda, kellele peale kohtu on õigus asja sisuliselt lahendades määrata sanktsioone (nt politsei, maksuametnik, prokurör).[126](#) Riigikohus on näiteks hiljuti pidanud hindama olukorda ja vastama küsimusele, kas topeltmenetlemise keeldu rikub Eestis toimuv kriminaalmenetlus rahapesus (KarS § 394) juhul, kui rahapesu eelteoks olev laenuandja kuriteo uurimine välisriigis lõpetati aegumistähtaja saabumise tõttu.[127](#)

- [1](#)RKKK, 3-1-1-57-07, 22.10.2007, p 8.
- [2](#)RKÜK, 3-1-1-86-07, 16.05.2008, p-d 19, 21-22.
- [3](#)EIK, 73748/13, Tolmachev vs. Eesti, 09.07.2015.
- [4](#)RKKK, 3-1-1-60-10, 22.09.2010, p 9; RKKK, 3-1-1-34-16, 13.06.2016, p 29.
- [5](#)RKKK, 3-1-1-47-09, 22.06.2009, p 17; RKKK, 1-20-79/9, 21.05.2020, p-d 26-29.
- [6](#)Korduste vältimiseks on 3. alapunktis läbivalt kasutatud ainult süüdistatava mõistet, v.a üksnes kohtueelset menetlust käsitledes. Süüdistataval on kõik kahtlustatava õigused, lisaks õigus tutvuda kaitsja vahendusel kriminaaltoimikuga ja võtta osa kohtulikust arutamisest (KrMS § 35 lg 2).
- [7](#)Vt ka prokuratuuri koostatud kokkuvõtlik õiguste (nõuannete) teabeleht kahtlustatavale ja süüdistatavale. –

[https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/N%C3%B5uannete](https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/N%C3%B5uannete_teabeleht_kokkuv%C3%B6tte_kohtumenetluse_olukorrad.pdf)

Alaalse kahtlustatava või süüdistatava õiguste kohta vt ka lapsesõbraliku

menetluse veebilehte: <https://lapsesobralikmenetlus.just.ee/et/lapsele-olen-oigusrikkuja/minu-oigused-kriminaalmenetluses>.

- [8](#)Lõhmus, lk 46.
- [9](#)EIK (suurkoda), 50541/08, 50571/08, 50573/08 ja 40351/09, Ibrahim jt vs. Ühendkuningriik, 13.09.2016, p 251.
- [10](#)Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. oktoobri 2010. aasta direktiiv 2010/64/EL õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses, ELT 2010 L 280.
- [11](#)RKKK, 3-1-1-58-10, 06.08.2010, p 12.
- [12](#)RKKK, 3-1-1-31-14, 08.07.2014, p 38.2.
- [13](#)Seletuskiri kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (599 SE II) seletuskiri teise lugemise teksti juurde, lk-d 34–35. (599 SE, Riigikogu XI koosseis).
- [14](#)Pikamäe, P. Paragrahv 339. – Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost). Juura 2012, p 5.12.1.
- [15](#)RKKK, 3-1-1-2-14, 10.03.2014, p 12 ja 3-1-1-3-14, 10.03.2014, p 8.
- [16](#)RKKK, 3-1-1-86-12, 19.11.2012, p 38
- [17](#)RKKK, 3-1-1-74-14, 02.12.210, p 9.
- [18](#)Pikamäe, p 5.12.3. RKKK, 3-1-1-97-06, 29.12.2006, p 31; RKKK 3-1-1-29-07, 31.08.2007, p 7.2.
- [19](#)EIK (suurkoda), 22978/05, Gäfgen vs. Saksamaa, 01.06.2010, p 165; EIK, 649/08, El Haski vs. Belgia, 25.09.2012, p 85.
- [20](#)EIK, 31454/10, Ćwik vs. Poola, 05.11.2020, p 89.
- [21](#)Nt RKÜK, 1-17-2359/122, 03.03.2021, p 48; vt ka RKKK, 3-1-1-14-14, 30.06.2014, p 780.
- [22](#)Lõhmus, lk 45, 48–49. EIK (suurkoda), 19867/12, Moreira Ferreira vs. Portugal (nr 2), 11.07.2017, p 67.
- [23](#)Nt EIK (suurkoda), 5786/08, Söderman vs. Rootsi, 12.11.2013, p-d 80–85.
- [24](#)Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25. oktoober 2012, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK.
- [25](#)Vt ka prokuratuuri koostatud ülevaatlik teabeleht (nõuanded) kannatutele: https://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/N%C3%B5uanded_kannatutele.pdf
- [26](#)Barkhuysen et al., lk 615.
- [27](#)Vt ka Lõhmus, lk 108.

- [28](#)Kergandberg, E. Paragrahv 7. – Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost). Tallinn: Juura 2012, p 8.
- [29](#)Lõhmus, lk-d 118–120 (koos viidetega EIK-i lahenditele).
- [30](#)RKHK, 3-3-1-33-16, 02.11.2016, p 15.
- [31](#)EIK, 39820/08 ja 14942/09, Šuvalov vs. Eesti, 29.05.2012, p-d 80–82.
- [32](#)RKKK, 3-1-1-84-10, 03.11.2010, p 34.
- [33](#)EIK, 53172/10, Lähtenmäki vs. Eesti, 21.06.2016, p-d 31, 45–54.
- [34](#)Sepp, H., Kergandberg, E. Paragrahv 22. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2020, p-d 14–17 (koos viidetega EIK-i lahenditele). – <https://pohiseadus.ee/sisu/3493>.
- [35](#)RKKK, 3-1-1-14-14, 30.06.2014, p 1035. Kaebust EIÕK art 6 lg 2 rikkumise peale ei võtnud EIK selles asjas menetlusse, vt Välisministeeriumi 04.06.2019 pressiteade.
- [36](#)EIK, 57435/09, Paulikas vs. Leedu, 24.01.2017, p-d 61–62.
- [37](#)RKTK, 3-2-1-159-14, 18.02.2015, p 10.
- [38](#)Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/343, 9. märts 2016, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikult arutelul (L 65/1).
- [39](#)EIK, 48144/09, Cleve vs. Saksamaa, 15.01.2015, p 52.
- [40](#) RKKK, 1-20-1301/35, 12.02.2021, p 11.
- [41](#)Ibidem., p 12.
- [42](#)Lõhmus, lk 111.
- [43](#)RKKK, 3-1-1-10-15, 16.03.2015, p 15.
- [44](#)RKKK, 1-20-1301/35, 12.02.2021, p 11.
- [45](#)RKKK, 1-18-86/128, 07.11.2019, p-d 55–59.
- [46](#)RKKK, 3-1-1-101-15, 21.12.2015, p-d 36–38.
- [47](#)EIK (suurkoda), 18731/91, Murray vs. Ühendkuningriik, 08.02.1996, p 45.
- [48](#)RKKK, 3-1-1-31-12, 21.05.2012, p 8.5.
- [49](#)Vt nt RKKK, 3-1-1-39-05, 01.06.2005, p 15.
- [50](#) RKKK, 4-16-6037/46, 08.11.2017, p 18.
- [51](#)Vt nt RKKK, 3-1-1-90-14, 18.12.2014, p 52.
- [52](#)Nt RKKK, 3-1-1-90-06, 20.11.2006, p 38.
- [53](#)RKKK, 3-1-1-97-05, 14.10.2005, p 5. Vt ka EIK, 67816/14, Kryževičius vs. Leedu, 11.12.2018, p 63.
- [54](#)RKKK, 1-20-1578/58, 21.05.2021, p 25.
- [55](#)RKKK, 3-1-1-90-06, 20.11.2006, p-d 35–38.

- [56](#)Vt lähemalt Sepp, Kergandberg, p 42.
- [57](#)EIK, 19187/91, Saunders vs. Ühendkuningriik, 17.12.1996, p 69; vt ka viidatud EL-i süütuse presumptsiooni direktiivi art 7 lg 3.
- [58](#)Lõhmus, lk 142 (viitega A. Ashworthile).
- [59](#)EIK (suurkoda), 54810/00, Jalloh vs. Saksamaa, 11.07.2006, p-d 111–122.
- [60](#)EIK (suurkoda), 15809/02, 25624/02, O’Halloran ja Francis vs. Ühendkuningriik, 29.06.2007, p 57 jj. Vt ka kokkuvõtet eesti keeles teistest liiklusrikkumistega seotud olukordadest: Lõhmus, lk 131–132.
- [61](#)RKKK, 4-16-6037/46, 08.11.2017, p-d 15–25.
- [62](#)RKKK, 3-1-1-57-07, 22.10.2007, p 14, vt ka RKKK, 4-18-51/15, 23.10.2018, p-d 6–7.
- [63](#)RKKK, 3-1-1-109-15, 22.02.2016, p 145.
- [64](#)RKKK, 3-1-1-31-12, 21.5.2012, p 8.5.
- [65](#)EIK, 48539/99, Allan vs. Ühendkuningriik, 05.11.2002, p 52.
- [66](#)Sepp, Kergandberg, p 42.
- [67](#)Palm. G. Enese mittesüstamise privileeg ja Touch ID: kas enese mittesüstamise privileeg laieneb sõrmejäljelugeriga kaitstud telefonile? – Juridica 4/2018, lk 289–292; Lõhmus, lk 143.
- [68](#)Kergandberg, E. Paragrahv 14. – Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost). Tallinn: Juura 2012, p 5.4.
- [69](#)Tamme, M., Soo, A. Paragrahv 19. – Eesti Advokatuuri eetikakoodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tamme, M., Soo, A. Tallinn: Juura 2018, p-d 3.3, 5.4.
- [70](#)RKPJK, 3-4-1-5-10, 18.06.2010, p-d 38–39.
- [71](#)EIK (suurkoda), 36391/02, Salduz vs. Türgi, 27.11.2008, p 54.
- [72](#)Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/48/EL, 22. oktoober 2013, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega.
- [73](#)Ibid., põhjenduspunkt 51.
- [74](#)RKKK, 3-1-1-61-10, 02.08.2010, p-d 7–8.
- [75](#)RKKK, 3-1-1-86-03, 20.06.2003, p 10.
- [76](#)RKKK, 3-1-1-81-11, 04.11.2011, p 20.2.
- [77](#)Soo, A. Kuidas tagada efektiivne riigi õigusabi kriminaalmenetluses. – Juridica, IX/2014, lk 700.

- [78](#)RKKK, 3-1-1-61-10, 02.08.2010, p 9.
- [79](#)ibid., p 10.1.
- [80](#) Tamme, Soo, p 3.3.
- [81](#)RKKK, 3-1-1-81-11, 04.11.2011, p 20.3.
- [82](#)Tamme, Soo, p 3.3.
- [83](#)Soo, lk-d 701-702; EIK, 9783/82, Kamasinski vs. Austria, 19.12.1989, p 65; EIK, 48132/07, Andreyev vs. Eesti, 22.11.2011.
- [84](#)RKKK, 1-20-2611/12, 13.11.2020, p-d 16-18.
- [85](#)EIK, 35985/09, Martin vs. Eesti, 30.05.2013, p-d 88-97; vt ka RKKK, 3-1-2-2-14, 29.09.2014, p 13.
- [86](#)Süüdistusakti funktsioonide kohta vt ka RKKK, 3-1-1-70-15, 06.10.2015, p 11.1.
- [87](#)RKKK, 3-1-1-31-12, 21.05.2012, p 10.
- [88](#)EIK, 21022/04, Natunen vs. Soome, 31.03.2009, p-d 43, 47.
- [89](#)EIK, 59577/08, Leas vs. Eesti, 06.03.2012, p-d 77-79.
- [90](#)ibid., p-d 87-89.
- [91](#)RKKK, 3-1-1-14-14, 30.06.2014, p 633.
- [92](#)RKKK, 3-1-1-89-12, 18.02.2013, p 6.
- [93](#)EIK, 61800/08, Gani vs. Hispaania, 19.02.2013, p 41.
- [94](#)Lõhmus, lk-d 260-261.
- [95](#)EIK, 13249/02, Taal vs. Eesti, 22.11.2005, p-d 31-36. Vt ka RKKK, 3-1-2-6-06, 20.11.2006, p-d 9-10.
- [96](#)EIK, 61800/08, Gani vs. Hispaania, 19.02.2013, p 45.
- [97](#)EIK (suurkoda), 9154/10, Schatschascwili vs. Saksamaa, 15.12.2015, p-d 159-160.
- [98](#)Nt RKKK, 1-17-11682/102, 13.3.2020, p-d 19-24, RKKK, 3-1-1-93-15, 20.22.2015, p-d 66-67.
- [99](#)EIK (suurkoda), 26766/05 ja 22228/06, Al-Khawaja ja Tahery vs. Ühendkuningriik, 15.12.2011, p-d 146-147; EIK, 61800/08, Gani vs. Hispaania, 19.02.2013, p 42.
- [100](#)EIK (suurkoda), 9154/10, Schatschascwili vs. Saksamaa, 15.12.2015, p-d 125-131.
- [101](#)Nt EIK, 41107/10, Y. vs. Sloveenia, 28.05.2015, p-d 101-116; vt ka viidatud kuriteoohvrite direktiivi 4. ptk (kuriteoohvrite kaitse ja eriliste kaitsevajadustega kuriteoohvrite tunnustamine).
- [102](#)RKKK, 3-1-1-109-16, 01.02.2017, p 12.

- [103](#)EIK, 59632/09, Vronchenko vs. Eesti, 18.7.2013, p-d 65–66; EIK, 26540/08, Rosin vs. Eesti, 19.12.2013, p-d 62–63; vt ka RKKK, 3-1-2-1-14, 30.05.2014 ja RKKK, 3-1-2-4-14, 18.03.2015.
- [104](#)EIK, 11423/03, Pello vs. Eesti, 12.04.2007, p-d 26, 34.
- [105](#)EIK (suurkoda), 50541/08, 50571/08, 50573/08, 40351/09, Ibrahim jt vs. Ühendkuningriik, 13.09.2016, p-d 253–254, 274.
- [106](#)EIK, 18757/06, Bannikova vs. Venemaa, 04.11.2010, p 34.
- [107](#)Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/13/EL, 22. mai 2012, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet art 4.
- [108](#)Vt justiitsministri määrusega kehtestatud õiguste deklaratsioonide näidisvormid. – RT I, 18.07.2014, 5.
- [109](#)RKKK, 1-16-2411/677, 07.02.2019, p-d 19–20.
- [110](#)RKKK, 3-1-1-27-17, 01.06.2017, p-d 9, 11.
- [111](#)Viidatud teabe saamise õiguse direktiivi art 7 lg 4; vt ka RKKK, 3-1-1- 110-15, 04.05.2016, p-d 14–15.3.
- [112](#)EIK, 1346/12, Ovsjannikov vs. Eesti, 20.2.2014, p-d 72–73.
- [113](#)RKKK, 3-1-1- 110-15, 04.05.2016, p-d 16–17. Kriitiliselt Lõhmus, lk 89–90.
- [114](#)RKKK, 3-1-1-27-17, 01.06.2017, p 11.3.
- [115](#)EIK, 1346/12, Ovsjannikov vs. Eesti, 20.2.2014, p 76.
- [116](#)RKKK, 1-19-766/28, 18.06.2019, p-d 8–15.
- [117](#)Konventsioon, millega rakendatakse 14. juunil 1985 Beneluxi Majandusliidu riikide, Saksamaa Liitvabariigi ja Prantsuse Vabariigi vahel sõlmitud Schengeni lepingut nende ühispiiridel kontrolli järkjärgulise kaotamise kohta. – ELT L 239.
- [118](#)RKÜK, 3-4-1-10-04, 25.10.2004, p 14.
- [119](#)RKKK, 1-1-7-5176/37, 12.10.2018, p 18.
- [120](#)RKKK, 3-1-1-56-15, 19.06.2015, p 7.
- [121](#)RKKK, 3-1-1-41-08, 23.09.2008, p 12.
- [122](#)RKKK, 3-1-1-87-12, 26.10.2012, p 12.
- [123](#)RKKK, 1-17-4924/15, 17.11.2017, p 33; RKKK, 3-1-1-57-08, 31.10.2008, p 11.
- [124](#)RKKK, 3-1-1-56-15, 19.06.2015.
- [125](#)RKKK, 3-1-1-82-15, 22.10.2015, p-d 8–14.
- [126](#)Vt lähemalt ülevaadet EIK-i ja EK praktikast koos näidetega Lõhmus, lk 375–401.
- [127](#)RKKK, 1-17-5176/37, 12.10.2018, p-d 17–23.